

Inhoud leereenheid 8

Notariële archieven

- 1 De notaris en zijn protocol
- 2 Enkele soorten akten
- 3 Centraal testamentenregister
- 4 Onderzoek in notariële archieven
- 5 Transcriptie van bronnen

Opgaven

Zelftoets

Terugkoppeling

- Antwoorden op de zelftoets
- Uitwerking van de opgave

Leereenheid 8

Notariële archieven

1 De notaris en zijn protocol

Op woensdag 10 januari 1923 stapte de zeventwintigjarige Hannes van Kleinwee in de late namiddag met zijn vrouw Jansje Bos de deftige villa van de Woerdense notaris F.A. Minkema binnen. Na zijn rangeerdienst op het plaatselijke station had Hannes zich gewassen en zijn zondagse pak aangetrokken. Ook Jansje had haar nette kleren aan en haar sieraden omgedaan. Ze waren nu ruim een jaar getrouwd. Met het eerste kind op komst had ze er bij haar man op aangedrongen een testament op te laten maken. Je wist niet hoe de bevalling zou verlopen en het beroep van Hannes bracht ook risico's met zich mee. Veel hadden ze nog niet, alleen wat geld uit de erfenis van haar moeder. Ze bewoonden een huurhuisje aan de Gedempte Binnengracht in Woerden. Toch vond ze het verstandig met het oog op de toekomst iets bij de notaris te regelen. Een half uurtje later stonden ze weer buiten. De notaris las eerst het testament van Johanna Cornelia voor en daarna het testament van Johannes – zoals ze officieel heetten – in een ambtelijke taal waarvan ze sommige woorden voor het eerst hoorden. Daarna ondertekenden ze allebei hun testament, met de notaris en de getuigen (een kantoorklerk en een kandidaat-notaris). Zo, dat was gelukkig geregeld.

Veel Nederlanders bezoeken tijdens hun leven de notaris, bij de aankoop van een huis of grond, voor het opstellen van huwelijkse voorwaarden of een testament, als gerechtigde in een nalatenschap, enzovoorts. Net als voor de bevolkingsregistratie – en voor andere overheidsinstellingen – is ook voor de geschiedenis van het notarisschap de Franse tijd belangrijk. Met de invoering van de *code Napoléon* in 1811 kwam er een landelijk dekkend netwerk van notarissen. Zoals ook voor andere rechtsgebieden geldt, is het notarisschap later bij wet nader geregeld, in de *Notariswet* van 1842. Die bleef ruim 150 jaar van kracht tot de nieuwe *Wet op het Notarisambt* van 1999.

Voor 1811 was het notariaat vooral belangrijk in het westen van het land. In de andere provincies werden dezelfde zaken toen voor het plaatselijke gerecht geregeld, waarover in leereenheid 9 meer.

De notariële praktijk kent zijn eigen inrichting en jargon. Het is nuttig om hier als onderzoeker enigszins mee vertrouwd te zijn voordat u aan de slag gaat in notariële archieven. Daarna leert u in de praktijk wel verder bij.

De notaris maakt 'akten' op. In het notariële jargon heet dat opmaken het 'verlijden' van een akte. De ondertekening ervan noemt men 'paseren' van de akte.

Minuut, grosse en repertoire

Een notaris bewaart, op een enkele uitzondering na, van een akte die hij opmaakt, zelf het origineel, 'minuut' genaamd. Een eventueel afschrift dat de notaris van de minuut maakt, bijvoorbeeld voor de koper van

een huis, heet 'grosse'. De originele akten worden in chronologische volgorde samengebonden tot 'protocollen' die de notaris in zijn archief bewaart.

Daarnaast is er als onderdeel van de notariële administratie het 'repertorium' of 'repertoire'. Daarin heeft de notaris (of zijn klerk) in chronologische volgorde de belangrijkste gegevens van de akten ingeschreven: volgnummer, datum, onderwerp (testament, inventaris, boedelscheiding, enz.), belanghebbenden, samenvatting van de inhoud en verwijzingen naar andere akten. De notaris hield het repertoire in tweevoud bij. Eén exemplaar voor zijn eigen archief en het tweede exemplaar dat hij verplicht was over te brengen naar de rechtbank waaronder zijn kantoor viel.

Het repertoire vermeldt in veel gevallen ook de akten die als origineel zijn meegegeven aan betrokkene(n), bijvoorbeeld een akte van huwelijkstoestemming. Dergelijke akten waarvan de notaris het origineel niet bewaart, heten 'brevetakten'.

Openbaarheid van de akten

Na verloop van tijd komen notariële archieven voor de geïnteresseerde onderzoeker bij een archiefdienst beschikbaar. Dat duurt trouwens wel eventjes. Notarissen bewaren hun archief ten minste twintig jaar zelf. Daarna brengen ze het over naar een regionale notariële archiefbewaarplaats. Van daaruit gaat het na verloop van tijd naar het rijksarchief in de provincie waar het notariskantoor gevestigd is. Een deel wordt dan overigens door het rijksarchief weer in bewaring gegeven bij gemeente- of streekarchieven. Als u op zoek bent naar de protocollen van de notarissen in een bepaalde plaats is het daarom goed eerst even contact op te nemen met het rijksarchief (regionaal historisch centrum) in de hoofdstad van de betreffende provincie met de vraag of u daar of elders moet zijn.

Op dit moment zijn de notariële archieven in ieder geval tot en met 1915 in deze openbare archiefbewaarplaatsen. Ze zijn daar voor de onderzoeker ter inzage. De openbaarheidstermijn van notariële archieven is 75 jaar, met uitzondering van testamenten, waarvoor de termijn 100 jaar is. Als u informatie wilt over akten ouder dan 75 jaar die nog niet overgebracht zijn naar openbare archiefbewaarplaatsen, dan kunt u hierover contact opnemen met de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie (meer informatie: www.knb.nl).

2 Enkele soorten akten

De akten van een notaris kunnen we naar de inhoud onderbrengen in een aantal groepen. De belangrijkste in het kader van familieonderzoek zijn de volgende twee:

- 1 akten die verband houden met het familie- en erfrecht: bijvoorbeeld huwelijkse voorwaarden, testament, boedelinventaris of boedelscheiding.
- 2 vermogensrechtelijke zaken: bijvoorbeeld contract van koop en verkoop, obligatie (schuldbekentenis met of zonder hypotheekstelling), huurcontract.

Huwelijkse voorwaarden

In een akte van huwelijkse voorwaarden regelen huwelijkspartners de vermogensrechtelijke gevolgen van hun huwelijk. Zo'n akte legt bijvoor-

beeld vast welke goederen man en vrouw in de huwelijksgemeenschap inbrengen, wat buiten deze gemeenschap blijft en wat er na het overlijden van een van beiden mee gebeurt.

Aanleiding voor het opmaken van huwelijkse voorwaarden was vaak een volgend huwelijk van een of beide huwelijkspartners, waarbij uit een eerder huwelijk kinderen waren. De rechten van deze kinderen werden dan veilig gesteld. Zo voorkwam men dat er later onenigheid zou ontstaan.

Testament

Wanneer iemand komt te overlijden, dan is op zijn nalatenschap het erfrecht van dat moment van toepassing. Dat was vroeger ook zo. Tegenwoordig kennen we één erfrecht dat voor het hele land geldig is. Ten tijde van de Republiek had elk gewest zijn eigen rechtsregels. En ook binnen de provincies konden er per regio of plaats verschillen zijn wat betreft het erfrecht. Als een gestorvene geen testament had, dan overleed hij 'ab intestato'. Het testament bood de mogelijkheid een aantal zaken in afwijking van het heersende erfrecht te regelen.

Zo'n testament bevat dan bijvoorbeeld bepalingen over wie de erfgenamen zijn en wat zij erven, over voogdij van de kinderen en benoeming van een of meer uitvoerders van de laatste wil (executeurs-testamentair). Vroeger, ten tijde van de Republiek, gebeurde het dat twee of meer personen samen één testament op lieten maken waarin ze elkaar tot erfgenaam benoemden. Het ging daarbij meestal om echtparen, maar soms ook om broers en zussen. Na die tijd was zo'n 'mutueel testament' niet meer toegestaan.

Boedelinventaris

Het overlijden is soms aanleiding tot het opmaken van een boedelinventaris, een overzicht van de roerende en onroerende goederen, tegoeden en schulden. Soms was er de wettige verplichting tot het opmaken van een boedelinventaris. Als een van de huwelijkspartners overleed en er waren nog 'onmondige' (niet volwassen) kinderen, dan moest een overzicht gemaakt worden zodat duidelijk werd wat het erfdeel was dat de beheerder de kinderen moest uitkeren zodra zij volwassen werden.

Boedelinventarissen zijn een rijke genealogische bron. Ze bevatten genealogische basisgegevens die we elders misschien niet gevonden hebben, bijvoorbeeld het beroep, overlijdensplaats en -datum. Ze vertellen over de gezinssamenstelling op het moment van overlijden, welke kinderen nog in leven waren, met wie ze gehuwd waren, waar zij woonden. Door de beschrijving van het bezit aan onroerende en roerende goederen krijg je een beeld van de materiële welstand, en zicht op het beroep dat in het huishouden werd uitgeoefend. De beschrijving van het onroerend goed geeft aanknopingspunten voor verder onderzoek. Grondbezit elders kan uit de familie afkomstig zijn en zo de weg wijzen naar gegevens over oudere generaties.

Boedelscheiding

Na het opmaken van de boedelinventaris volgt de boedelscheiding. De erfgenamen verdelen daarin de goederen. Soms gebeurde dat door verloting, waarbij de bezittingen in 'loten' of 'kavels' verdeeld waren, die de notaris door trekking toebedeelde. Daarna ondertekenen de erfgenamen, waarna de boedel afgehandeld is.

Contract van koop en verkoop

In een koopovereenkomst leggen koper en verkoper vast wat zij eerder mondeling zijn overeengekomen. Zo'n akte bevat de namen van de partijen, een beschrijving van roerend of onroerend goed dat verkocht/gekocht wordt, verplichtingen die er aan verbonden zijn (bijvoorbeeld een erfpacht), de verkoopprijs.

Schuldbekentenis met hypotheekstelling

Hierin werd geld geleend met als onderpand onroerend goed waarop een hypotheek genomen werd. Voor de opkomst van het bankwezen in de negentiende eeuw waren het particulieren die geld uitleenden, waarvoor de schuldenaren dan een hypotheek vestigden op een huis of land dat zij bezaten. Als de geldlener zijn verplichtingen niet nakwam, kon de schuldeiser het goed laten verkopen, of de inkomsten eruit opeisen. Zo'n akte vermeldt het geleende bedrag, namen van schuldenaar en schuldeiser, beschrijving van het goed dat als onderpand dient, te betalen vergoeding en datum waarop termijnen vervallen, waarop betaald moet worden.

Huurcontract

Contracten van huur en verhuur vinden we veelvuldig in notariële protocollen. Partijen gingen zo'n contract in veel gevallen vrijwillig aan. Maar soms was er van de overheid uit de verplichting om dit bij notaris (of gerecht, zie leereenheid 9) vast te laten leggen.

Een huurcontract vermeldt de namen van de partijen, een beschrijving van wat verhuurd c.q. gehuurd wordt, verplichtingen die er aan verbonden zijn (bijvoorbeeld onderhoud van het huis, bemesting van het land), de huurprijs, de huurtermijn.

3 Centraal testamentenregister

De hierboven genoemde Hannes van Kleinwee overleed in 1994, ruim zeventig jaar na ondertekening van zijn testament. Hoe kon men toen te weten komen dat hij zijn laatste wil in 1923 bij notaris Minkema had vastgelegd? En was dit wel zijn laatste testament?

Het opsporen van een testament kon een notaris tot 1918 de nodige hoofdbreken bezorgen. Er was wel een regionale registratie, maar die was niet waterdicht. In 1918 werd het Centraal Testamentenregister in het leven geroepen. Het Ministerie van Justitie in Den Haag houdt zich vanaf dat moment met de registratie bezig. Het beheer van het register is in 2007 door het Ministerie overgedragen aan de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB), dat op termijn ook de volledige verantwoordelijkheid zal krijgen.

Het Ministerie van Justitie nam bij de start van het register in 1918 met terugwerkende kracht de testamenten op die waren opgemaakt vanaf 1890. Het oudste deel van het register, een kaartsysteem met overleden 'testateurs' (makers van een testament) die geboren zijn vanaf 1793 tot 1974 heeft het Ministerie van Justitie overgebracht naar het Nationaal Archief. Op elke kaartje staat te lezen wie een testament heeft laten maken, wanneer en bij welk notaris. Dit kaartsysteem is op microfilm aanwezig en te raadplegen bij het Nationaal Archief in Den Haag. U kunt hier ook op schriftelijk verzoek (tegen vergoeding) informatie uit krijgen. Een deel ervan (testamenten na 1890 van testateurs geboren tussen 1793-1871) is ook op microfiche ter inzage bij het Centraal Bureau voor Genealogie.

Vragen over testamenten van personen die overleden zijn na 1970, kunt u schriftelijk stellen aan het Centraal Testamentenregister (Postbus 19398, 2500 CJ Den Haag). Als bewijs van overlijden moet u een uittreksel uit het overlijdensregister van de overlijdensakte van betrokkene overleggen. Zie voor meer informatie www.centraaltestamentenregister.nl.

4 Onderzoek in notariële archieven

Vaak is er een concrete aanleiding om te gaan zoeken in een notarieel archief. U wilt bijvoorbeeld weten wat er met het bezit van een betovergrootvader en -moeder gebeurd is na hun overlijden. Wat bezaten zij en wie heeft wat gekregen? Bij welke notaris moet u dan zijn? Misschien zet een grosse, bijvoorbeeld een hypotheekakte die in familiebezit is, u op het spoor. Ook de 'memories van successie' (waarover in leereenheid 10 meer) kunnen u de weg wijzen naar de notaris waar de nalatenschap afgewikkeld is. Vaak zal het een notaris in of, als er hier geen gevestigd was, dicht bij de woonplaats geweest zijn. Maar dat is niet noodzakelijk. Hebben de memories van successie deze informatie niet opgeleverd, dan is het wellicht het hiervoor besproken 'Centraal Testamentenregister' waaruit u de naam kent van de notaris waar het testament van betrokkenen is opgemaakt en waar (of bij wiens opvolger) de nalatenschap is geregeld.

Toegang tot de protocollen

Soms is het zoeken in notariële archieven u gemakkelijker gemaakt doordat de archiefdienst die deze beheert, een index op de protocollen heeft gemaakt.

Ontbreekt een dergelijke index, heeft u geen nadere aanwijzingen, maar denkt u wel dat er het nodige te vinden moet zijn in het protocol van één of meer notarissen in een bepaalde plaats, dan kunt u het 'repertoire' (repertorium) doorwerken. Als het om een notaris gaat met een niet al te omvangrijke praktijk in een plaats waar u veel familieleden telt, loont het zeker de moeite zijn repertoire te bestuderen.

Deze repertoires zijn er vooral van negentiende-eeuwse notarissen. Oudere notariële protocollen zijn soms ontsloten door een index die de notaris of zijn klerk per deel heeft gemaakt. Zo'n index is dan vaak gemaakt op de voornamen van de 'partijen', degenen die de notaris verzochten een akte op te maken.

Of er een notaris was in de woonplaats van uw voorouders, kunt u nagaan in het naslagwerk van F.L. Hartong, *Register der protocollen van notarissen in Nederland; samengesteld in opdracht van de Broederschap der Notarissen in Nederland van plm. 1550 tot heden* (Rotterdam 1916); een aanvulling hierop geeft J.E. Kasdorp en J. de Vries, *Protocollenregister: register van de protocollen van de notarissen die in de periode van 1916-1984 in Nederland in functie waren* (Amsterdam 1985). U kunt hieruit ook opmaken wie de praktijk van een bepaalde notaris overnam.

Voorbeeld repertoire en bijbehorende akten

Om een indruk te krijgen van wat een repertoire inhoudt, bekijken we een bladzijde uit zo'n register van notaris J. Posthumus te Drachten uit 1897 (zie [afb. 8.1](#) en detail [afb. 8.2](#)). We vergelijken dit met enkele originele akten waarnaar het repertoire verwijst ([afb. 8.3](#), [8.4](#) en [8.5](#)) en de informatie in de database van Tresoar. De scans zijn ontleend aan de

website van Tresoar, waar ze als voorbeeldafbeeldingen gepubliceerd zijn.

In Friesland werken de Vrienden van de Archieven in Friesland (FAF) aan het ontsluiten van de notariële archieven uit de periode 1809-1925, een project waarvoor twintig jaar is uitgetrokken. Vrijwilligers bewerken daarvoor de repertoires van de notarissen. De database stellen de Freonen (Vrienden) beschikbaar via de website van Tresoar (www.tresoar.nl). De repertoria en de akten waarnaar deze verwijzen, kunt u inzien in de studiezaal van Tresoar in Leeuwarden.

In het repertoire van notaris Posthumus (afb. 8.1) zijn de akten in chronologische volgorde ingeschreven, met een volgnummer voor het hele protocol en een volgnummer binnen de akten van één jaar. Daarna maakt de notaris een onderscheid tussen de brevetakten en de minuutakten, waarbij hij binnen de betreffende kolommen het type akte aangeeft: een huwelijkstoestemming, inventaris, testament, veiling, verhuring, enzovoorts. Wat de brevetakten betreft, zullen we dus niet meer informatie vinden dan het repertoire geeft. De minuutakten zitten in het protocol van de notaris. Het repertoire geeft vervolgens een korte samenvatting van elke akte.

Op deze voorbeeldbladzijde komt twee keer Atje Steffens van der Vee uit Ureterp voor: akte 1456/102, een inventaris, en akte 1471/114, een testament. In de database op de website van Tresoar (www.tresoar.nl). Kies in het linkermenu 'Mens en goed' > 'Notarieel archief'. Zoek op Atje van der Vee. De twee akten verschijnen als zoekresultaat. We kijken als eerste naar de informatie in de database over de inventaris:

1897 Drachten, notaris J. Posthumus

Inventaris

- Atje Steffens van der Vee te Ureterp, weduwe van Jurjen Klazes Keuning, requirant
- Heine Jurjens Keuning te Drachten, requirant
- Steffen Jurjens Keuning te Ureterp, requirant
- Klaas Jurjens Keuning te Groningen, requirant
- Doetje Jurjens Keuning te Ureterp, weduwe van Johannes Dijkstra, requirant
- Rindert van der Velde te Ureterp, requirant
- Hendrika van der Velde te Rottevalle, requirant
- Siebe Riepkes Atsma te Rottevalle, requirant
- Marten Klazes Zandstra te Drachten, schatter

Bron

Toegangsnr.: 26

Inventarisnr.: 32118

Repertoirenr.: 1456 d.d. 15 oktober 1897

Laatste update [van deze akte in de database]: 1-6-2004

Als we de eerste pagina uit de inventaris (afb. 8.3), met de informatie over de partijen, vergelijken met de gegevens uit de database (op basis van het repertoire), dan zien we dat de akte zelf ook duidelijk maakt hoe de familierelatie tussen de partijen is, preciezer aangeeft waar partijen wonen en bovendien de beroepen vermeldt.

Atje Steffens van der Vee, weduwe van Jurjen Klazes Keuning, heeft de volgende kinderen:

- 1 Heine Jurjens Keuning, smid te *Drachtstercompagnie*,
- 2 Steffen Jurjens Keuning, verver (huisschilder) te Ureterp,
- 3 Klaas Jurjens Keuning, verver te *Helpen* [= Helpman] bij Groningen,
- 4 Doetje Jurjens Keuning, wed. Johannes Dijkstra, won. Ureterp,
- 5 Aukje Jurjens Keuning, geh. met Rindert van der Velde, smid te Ureterp,
- 6 Anne Jurjens Keuning, overleden, geh. geweest met Hendrika van der Velde, die nu geh. is met Siebe Riepkes Atsma, landbouwer te Rottevalle. Uit het eerste huwelijk: Elisabeth, Jurjen, Wietze en Atje Keuning.

De tweede bladzijde uit de inventaris (afb. 8.4) geeft zicht op het meubilair en goud- en zilverwerk in de boedel. Er komt het beeld uit naar voren van een Fries middenstandsechtpaar uit de tweede helft van de negentiende eeuw. De woning was gemeubileerd met een tafel en zeven stoelen, vier kasten, spiegel, klok, bed en koffie- en theegerei. Opvallend in de boedel is een biljart, dat tegelijkertijd het duurste meubel is. De ‘ariston met twee platen’ is een object dat niet zo snel thuis te brengen is. Dit vraagt om nader onderzoek.

Groot is ook de waarde van de materialen die verband zullen houden met het beroep van de overledene. Welk beroep dat was, komt niet helder naar voren uit deze bladzijde van de boedelinventaris: het ligt voor de hand dat Jurjen Keuning een ambacht uitoefende (winkel is dan te lezen als ‘werkplaats’), misschien was hij timmerman of huisschilder en combineerde hij dit met een café-aan-huis (dat verklaart dan het biljart), zoals er eind negentiende eeuw vele waren. Ook hier is nader onderzoek nodig.

Het echtpaar Keuning-Van der Vee bezat een aantal gouden en zilveren voorwerpen, maar niet overdreven veel: enkele horloges, mutsnaalden, gespen, bestek, breigerei, enzovoorts ter waarde van ruim 38 gulden. De afhandeling van de zaken na het overlijden van haar man geeft Atje van der Vee blijkbaar aanleiding om een maand later haar testament bij notaris Posthumus op te laten maken. De database ‘Notariële archieven’ zegt hierover het volgende:

1897 Drachten, notaris J. Posthumus

Testament

– Atje Steffens van der Vee te Ureterp

Bron

Toegangsnr.: 26

Inventarisnr.: 32118

Repertoirenr.: 1471 d.d. 13 november 1897

Laatste update: 1-6-2004

Het testament zelf (afb. 8.5) is niet groter dan één bladzijde. De enige reden om het op te laten maken, is dat Atje haar gouden oorijzer wil vermaken aan haar dochter Aukje Jurjens Keuning, ‘aan haar af te geven dadelijk na mijn overlijden’. Ze ondertekent met ‘A S v d Vee’.

Notariële bronnen online

Voor onderzoek in notariële archieven zult u bijna altijd een bezoek moeten brengen aan een archiefdienst. Een klein aantal archieven heeft net als Tresoar indices – meer of minder uitgebreid – online staan van

(een deel van) de notariële protocollen. ‘Digitale bronbewerkingen’ (op www.geneaknowhow.net) wijst de weg naar notariële bronnen die op internet te vinden zijn.

Zo vinden we hierin, op zoek naar Taeke Tjerks Joustra, dat deze in 1859 een deel van een huis in Anjum kocht. De database geeft de volgende informatie:

1859 Anjum, notaris F.J. van Sloten

Koopakte

Betreft de verkoop van een deel in een huis en erf te Anjum,

koopsom fl. 350

– Eeltje Freerks Dijkstra, gardenier te Anjum, verkoper

– Taeke Tjerks Joustra, arbeider te Anjum, koper

Bron

Toegangsnr. : 26

Inventarisnr.: 3002

Repertoirenr.: 73 d.d. 10 november 1859

Laatste update: 4-1-2005

In onze familieadministratie kunnen we dit als volgt opnemen:

10 nov. 1859. Eeltje Freerks Dijkstra, gardenier te Anjum, verkoopt aan Taeke Tjerks Joustra, arbeider te Anjum, een deel in een huis en erf te Anjum, voor f 350.

(Tresoar, website (www.tresoar.nl), database Notarieel Archief, ontleend aan toegang 26, inv.nr. 3002, repertoire 73, notaris F.J. van Sloten te Anjum; scan origineel geraadpleegd 22 dec. 2008)

Soms zijn er dus korte samenvattingen (regesten) van de akten beschikbaar. In het Friese voorbeeld zijn ze ontleend aan de repertoria van notarissen. Maar bij het ontbreken daarvan, en dat geldt vooral voor de periode van de Republiek moeten archiefdiensten voor de ontsluiting van deze bron uittreksels maken van de originele akten. Bij archiefdiensten zijn veel van deze ontsluitingsprojecten gaande. De resultaten hiervan komen langzamerhand ook via internet beschikbaar.

Utrechtse protocollen digitaal

Bij het Utrechts Archief loopt zo'n project, voor notariële protocollen, van het eind van de zestiende eeuw tot 1811. Daarbij worden niet alleen samenvattingen van de akten via internet gepubliceerd, maar ook de originele bronnen. Het gaat daarbij om notarissen die ten tijde van de Republiek in de stad Utrecht werkzaam waren. Hun betekenis gaat veel verder dan de stad zelf. Ze hadden een regionale rol. Vanuit het omliggende platteland kwam men naar deze stad om bij de notaris akten op te laten maken.

Dit biedt de gelegenheid thuis via internet kennis te maken met notariële bronnen uit de tijd van de Republiek. Het zoeken in de samenvattingen is gratis. Als u scans van een van de akten wilt bekijken, dan zijn hieraan kosten verbonden. Daarvoor koopt u online een tegoed. Eén akte kost 1,50 euro. Bij aanschaf van een groter tegoed wordt de stukprijs lager. De akten die hier als voorbeeld worden gebruikt, zijn allemaal, op een na, beschikbaar gesteld via de website van de Open Universiteit.

Om ervaring op te doen met het registreren op een website en het aanschaffen van een tegoed moet u één van de akten, een boedelbeschrijving, zelf downloaden van de website van het Utrechts Archief.

We doen op www.hetutrechtsarchief.nl onderzoek naar het echtpaar Jan Kruijswijk en Clasiëna Lebbing (de familienaam wordt ook wel gespeld als Lebbink) die in de tweede helft van de achttiende eeuw te Eemnes woonden.

We kunnen op de beginpagina in het zoekscherm al de naam intypen, dat werkt snel, maar de zoekmogelijkheden zijn dan beperkt. Beter is het naar het aparte zoekscherm te gaan. Kies hiervoor (in de balk aan de bovenzijde van het scherm): collectie > Archiefbank > indexen > Notariële akten. Er verschijnt een invulscherm dat u kunt gebruiken voor uitgebreid zoeken.

Typ 'Kruyswyk' in het veld 'achternaam' (in de database is voor de ij consequent een y gebruikt) en klik op de button 'Uitgebreid zoeken'. We voegen de voornaam 'Jan' niet toe, omdat we anders misschien akten met spellingvarianten van die voornaam mis zouden lopen. Het resultaat is 44 akten waarbij de naam Kruyswyk in de beschrijving voorkomt. We bladeren door de zoekresultaten en vinden zes akten die met het echtpaar Kruijswijk/Lebbink (Lebbing) verband houden:

12 nov. 1776	Huwelijkse voorwaarden	5 blz.	(afb. 8.6)
15 okt. 1777	Schuldbekentenis	3 blz.	(afb. 8.7)
22 mei 1781	Voogdijbenoeming	4 blz.	(afb. 8.8)
5 sept. 1781	Openbare verkoping	28 blz.	(afb. 8.9)
10 sept. 1781	Procuratie	3 blz.	(afb. 8.10)
14 nov. 1781	Boedelbeschrijving	32 blz.	(zelf downloaden)

Jan Kruijswijk komen we voor het eerst tegen als hij op 12 november 1776 huwelijkse voorwaarden op laat maken kort voor zijn huwelijk met Clasiëna Lebbing. Ze wonen beiden in Eemnes en ondertekenen met 'Jan Kruijswijk' en 'Clasiëna Lebbing'.

Daarna zien we Jan Kruijswijk in een akte van 15 oktober 1777 waarin Klaas van Trigt uit Loenersloot bekend hem 700 gulden schuldig te zijn. Deze Jan Kruijswijk komt uit Eemnes en is meester-metselaar. Is het de Jan die we zoeken? Er zouden natuurlijk meer personen van die naam kunnen zijn in Eemnes. Door te combineren met de akten van later datum kunnen we concluderen dat we de juiste Jan te pakken hebben. Bij de kwitantie (verklaring dat de schuld is afbetaald), in de marge-aantekening op de akte van 15 oktober 1777 (schuldbekentenis), staat aangetekend dat zijn broer Gerrit in 1787 als voogd optreedt over de onmondige kinderen. Zoals we uit de latere akten kunnen opmaken, is Jan dan inmiddels overleden en had hij inderdaad het genoemde beroep.

De andere vier akten zijn allemaal uit 1781. Notaris Jacobus van Someren gaat op 22 mei 1781 naar Eemnes om daar voor het echtpaar een akte op te maken. Zij benoemen daarin Gerrit Kruijswijk uit Ter Aa en Barnardus Lebbink (Lebbing) uit Doesburg tot voogden over hun onmondige kinderen. Zij doen dit, zoals ze op de laatste bladzijde aangeven, om anderen uit te sluiten (te 'secludeeren') van bemoeienis met de nalatenschap, in het bijzonder gerecht en weesmeesters van Eemnes. De gebruikelijke gang van zaken ten tijde van de Republiek was – zonder vooraf benoemde voogden – dat het gerecht of een weeskamer zich met de nalatenschap bemoeide. De overheid zag er zo op toe dat er niet ten

nadele van ‘onmondige’ (niet volwassen) kinderen werd gehandeld. De meest informatieve akte is de boedelbeschrijving van 14 november 1781. Deze kunt u zelf downloaden van de website van het Utrechts Archief. Daarvoor moet u zich wel registreren en een tegoed voor het downloaden van één akte (1,50 euro) aanschaffen. Dit gaat als volgt. Zoek via de index de samenvatting van deze akte. Klik op het euroteken aan de rechterbovenkant van de beschrijving. Volg de stappen van registratie en het online kopen van een tegoed van één credit (à € 1,50). In de boedelbeschrijving lezen we dat Jan Kruijswijk en Clasiëna Lebbing twee dagen na elkaar overleden zijn, op respectievelijk 15 en 17 juli 1781. Op dat moment waren er vier onmondige kinderen: Gijsbertje, Hendrik, Anthonia en Janna Clasiëna (afbeelding 3 van de 32 scans, folio 103 recto uit het protocol).

De boedelbeschrijving geeft een overzicht van bezittingen en schulden. Een deel van de roerende goederen is anderhalve maand na het overlijden van het echtpaar al openbaar verkocht. Daarvan doet de akte van 5 september 1781 verslag. De totale opbrengst was 827 gulden en 16 stuivers, plus 18 gulden en 11 stuivers aan zilverwerk. De objecten die tijdens de openbare verkoping zijn verkocht, vinden we in de boedelbeschrijving terug, met de waarde die het opgebracht heeft (en de volgnummers uit de verkoping).

De boedelinventaris (14-11-1781) valt uiteen in elf hoofdstukken:

– Hoofdstuk 1: ‘vaste goederen en effecten’ (scan blz. 4-9)

Aan onroerend goed bezat het echtpaar in Eemnes zes morgen hooien weiland en huis en hofstede met een stukje driesland en een bosje. Eén morgen is iets minder dan één hectare. Daarnaast hadden zij een aantal obligaties. Een deel, ter waarde van ruim vierduizend gulden, was in overheidsobligaties belegd. Die brachten jaarlijks 2,5% rente op. Daarnaast hadden ze nog wat geld (bij elkaar 1400 gulden) geleend aan particulieren. Voor één van deze leningen was in 1777 de schuldbekentenis opgesteld die we hierboven al tegenkwamen.

– Hoofdstuk 2: ‘contante penningen mitsgaders goud- en zilverwerk’ (blz. 10)

Er was een groot bedrag aan contant geld in huis, ruim 1400 gulden. Dit is deels gebruikt om het ‘arbeidsvolk’ uit te betalen dat tot 1 september werkte aan de projecten die Jan Kruijswijk als aannemer onder handen had. De voogden hadden besloten het werk tot die datum voort te zetten.

– Hoofdstuk 3: ‘klederen, zoo van linnen als wollen, mitsgaders goud en zilver, ten lijve en sieraat van den overledenen man’ (blz. 11-12)

Hier krijgen we een beeld van de garderobe van Jan Kruijswijk: zwarte, blauwe en paarse rokken, kamizolen (vesten) en broeken. Verder: hemden, onderkleding, kousen, hoeden, zakdoeken en schoenen, (zilveren) knopen en gespen en twee horloges. De kleding van de man kwam ten goede aan de zoon. Een deel was verkocht bij de openbare verkoping.

– Hoofdstuk 4: ‘klederen, zoo van zijde, linnen als wollen, ten lijve van de overledene vrouw’ (blz. 13-14)

Clasiëna Lebbink had een uitgebreide garderobe, bestaande uit japonnen, rokken, boezelaars (schorten), een keurslijf, moffen (handwarmers), onderkleding, muilen, schoenen, mantels, (onder- en boven)mutsen,

hoeden. Opvallend is een zilveren snuifdoosje in haar bezit. Onder aan de opsomming staat de mededeling dat de kleding die niet verkocht was, ten goede zou komen aan de kinderen.

– Hoofdstuk 5: ‘kalk, sement, steen en pannen etc.’ (blz. 15-16)

Omdat besloten is de onderhanden zijnde werken zoveel mogelijk voor 1 september af te maken, worden hier de voorraden per die datum gegeven. De inventaris maakt een onderscheid tussen haardstede steentjes, en metselstenen en dakpannen (in allerlei soorten).

– Hoofdstuk 6: ‘meubilen en huyscieraden’ (blz. 17-21)

Dat het echtpaar een goed welvaartsniveau had bereikt, blijkt ook uit de omvang van de huisraad in dit hoofdstuk. Er is veel serviesgoed, kookgerei en bestek aanwezig. Opvallend zijn in de inventaris een astrolabium (astronomisch instrument om de hoogte te bepalen), een hartsvanger (dolk), pistool en dambord (scan blz. 19). Het aantal boeken was beperkt, op twee handen te tellen (zie ook scan blz. 20 van de openbare verkoop), maar dat is voor de boedel van een ambachtsman ook weer niet bijzonder weinig. Behalve met stoelen en tafels was het huis gemeubileerd met onder andere een eiken kabinet en een ‘hanghorlogie met zijn kast’ (hangklok). Er waren twee bedden met elk een peuluw (onderkussen) en twee kussens. Tot de inventaris hoorde ook een ‘melkende gijt’ (scan blz. 20).

– Hoofdstuk 7: ‘bijen, korven en kleden etc, en honing iemerij’ (blz. 22)

Jan Kruijswijk had een bijzondere nevenactiviteit: behalve aannemer was hij imker (en misschien speelde zijn vrouw ook een rol hierbij). Hij had 42 korven met bijen en 42 lege korven. Zij vertegenwoordigden met het imkersgereedschap en het tegoed uit de honingverkoop een waarde van ruim vijfhonderd gulden.

– Hoofdstuk 8: ‘actiën en inschulden des boedels’ (blz. 23)

Er stond nog veel geld uit, meer dan 6500 gulden, bij debiteuren. Een van de opdrachtgevers, de ‘heer Laborden’, was ruim 4000 gulden schuldig. In verband met allerlei vorderingen gaven de voogden op 10 september 1781 machtiging (procuratie) aan Pieter Samuel van Wikkevoort Crommelin om als hun zaakwaarnemer op te treden (de vierde akte uit het bovenstaande rijtje van vijf).

– Hoofdstuk 9: ‘dubieuze actiën en inschulden’ (blz. 24)

Hier wordt een post genoemd waarvan met verwacht dat deze niet of moeilijk te innen zal zijn.

– Hoofdstuk 10: ‘schulden en lasten des boedels’ (blz. 25-26)

De schulden voor leveranties enzovoorts bedroegen bijna 3500 gulden.

– Hoofdstuk 11: ‘doodschulden en begrafeniskosten’ (scan blz. 27-29)

Hier krijgen wij een beeld van de kosten die zijn gemaakt rond overlijden en begrafenis van het echtpaar: dokter en chirurgijn, kleding voor de overledenen en de kinderen, begrafenismaal, kosten voor de voogden (o.a om hen na het overlijden met een rijtuig uit respectievelijk Ter Aa en Doesburg op te halen). Opvallend is dat onder dit hoofdstuk kosten opgenomen zijn voor het verlossen van de overleden vrouw. Is zij in het kraambed gestorven? Ook zijn kosten opgenomen voor het onderhoud

van de kinderen tot de begrafenis en het overbrengen naar Doesburg daarna. Voogd Bernardus Lebbing of een ander familielid heeft zich blijkbaar over hen ontfermd.

Zo geven deze akten uit 1781 een kijkje in het leven (en sterven) van het echtpaar Kruijswijk-Lebbing, hun kinderen en familie. Met de boedelbeschrijving was het werk voor de voogden niet gedaan. Zij werden geacht de kinderen tot zij mondig waren te ondersteunen, hun bezittingen te beheren en hun erfdeel zodra zij volwassen werden, uit te keren. Ook hier zullen documenten over opgemaakt zijn. Onderzoek in de archieven van Eemnes en Doesburg kan hierover meer aan het licht brengen.

Meerderjarigheid

Wij zijn al meerdere keren het begrip ‘mondigheid’ tegengekomen. De leeftijd waarop men meerderjarig werd, verschilde tot 1811 naar tijd en plaats, van periode tot periode en van gewest tot gewest. De jongste leeftijd die we daarbij tegenkomen, is 18 jaar. De bovengrens ligt op 25 jaar. Ook hier trad unificatie op door de Franse wetgeving. Met ingang van 1811 – de invoering van de code civil – gold voor het hele land 21 jaar als leeftijd waarop men meerderjarig werd. Van 1838 (invoering Burgerlijk Wetboek) tot 1901 was het 23 jaar, van 1901-1988 weer 21 jaar en vanaf 1988 18 jaar.

Er waren twee mogelijkheden – zowel voor als na 1811 – om als minderjarige de positie van volwassene te krijgen. In de eerste plaats kreeg men door huwelijk de volwassen status. In de tweede plaats was en is er de mogelijkheid om van de overheid een schriftelijke verklaring van volwassenheid te krijgen. Dat noemt men ‘handlichting’ of ‘venia aetatis’. Een minderjarige aan wie handlichting is verleend, mag – zonder dat hij/zij hiervoor toestemming van zijn/haar ouders nodig heeft – financiële en juridische verplichtingen aan gaan. Dat is bijvoorbeeld van belang als een minderjarige een bedrijf heeft.

5 Transcriptie van bronnen

Bij het gebruik van bovenstaande bronnen wil de onderzoeker soms het geheel of delen – bijvoorbeeld korte citaten – overschrijven. Bij het maken van zo’n ‘transcriptie’ van archiefbronnen hanteren historici bepaalde regels. Als familiehistorici houden we ons ook aan deze regels. Bij het maken van een transcriptie wordt het tekstbeeld niet exact gekopieerd, maar enigszins aangepast. Dat vergemakkelijkt de leesbaarheid en het begrip van de tekst. De belangrijkste regel hierbij is dat leestekens (de interpunctie) en hoofdletters in overeenstemming worden gebracht met het hedendaagse gebruik. In oude teksten wil men nog wel eens doorschrijven zonder punten en komma’s te zetten. Bij transcriptie van een tekst mogen deze leestekens aangebracht worden. Ook wordt nogal eens kwistig, schijnbaar willekeurig, gestrooid met hoofdletters op plaatsen waar wij dat niet zouden doen. Anderzijds ontbreken bijvoorbeeld bij namen vaak de hoofdletters. We mogen dit, zoals gezegd, aanpassen aan het tegenwoordige gebruik.

Dit geldt ook voor het al dan niet aaneenschrijven van woorden. Een bekend verschijnsel is bijvoorbeeld het aaneenschrijven van voorzetsel en lidwoord: ‘aande’, ‘inde’. Dat wordt ‘aan de’ en ‘in de’. Afkortingen worden zoveel mogelijk uitgeschreven: ‘voorn.’ wordt bijvoorbeeld ‘voornoemde’

Hoe we de 'ij' in een tekst transcriberen, is wat lastiger misschien. De 'ij' blijft een 'ij' in de transcriptie als we deze in de tegenwoordige spelling ook gebruiken. In andere gevallen wordt het een 'y'. Staat er 'huijs' dan wordt dit 'huys'. En 'drij' wordt 'dry'. Uitzondering op deze regel vormen de persoonsnamen en geografische namen. De 'ij' en 'y' handhaven we zoals ze in de oorspronkelijke tekst staan. De regels voor het transcriberen komen uitgebreider aan de orde in de inleiding bij de deeltjes in de serie 'Cahiers oud schrift' (uitgave Centraal Bureau voor Genealogie). Hierin vindt u ook de voorbeelden van de praktische toepassing van deze regels bij transcriptie.

OPGAVE 8.1

Zoek in de online notariële akten van Het Utrechts Archief (www.hetutrechtsarchief.nl) naar akten die na 1781 zijn opgemaakt voor de voogden en/of de kinderen Kruijswijk/Lebbing.

- a Maak een lijstje van de akten en geef daarbij de datum en het type akte.
- b Welke genealogische basisgegevens (namen, plaatsen, data) kunnen we uit het testament van Gerrit Kruijswijk ([afb. 8.11](#)) halen over zijn verwanten?
- c Was Gerrit getrouwd? Hoe blijkt dit uit de originele akte van het testament?
- d Wanneer is Gerrit – bij benadering – overleden?
- e Welke informatie komen we te weten over de ouders van Jan Kruijswijk?
- f Maak een bronverwijzing naar de samenvatting van de inhoud van het testament van Gerrit Kruijswijk op de website van Het Utrechts Archief.

ZELFTOETS

- 1 Wat verstaat een notaris onder een minuut?
  - a het afschrift van een notariële akte die de notaris aan de opdrachtgever uitreikt
  - b de originele akte die de notaris aan de opdrachtgever uitreikt
  - c de verkorte inhoud van de akte die hij in het repertorium inschrijft
  - d de originele akte die de notaris in het protocol opneemt

- 2 In het repertoire van een notaris vind je
  - a een overzicht van de verschillende typen akten die de notaris kan opmaken, een soort productcatalogus.
  - b korte samenvattingen, met aktenummer en partijen, van de minuten uit het protocol.
  - c korte samenvattingen, met aktenummer en partijen, van minuten en brevetakten.
  - d een namenindex van de partijen die in de akten in het protocol voorkomen.

- 3 Wat betekent 'ab intestato' overleden?
  - a de overledene heeft een testament opgemaakt.
  - b de overledene heeft geen testament opgemaakt.
  - c de overledene heeft een mutueel testament opgemaakt.
  - d de overledene heeft een tweede testament gemaakt, waarmee het eerste vervallen is.

- 4 Notariële archieven zijn openbaar
  - a na vijftig jaar, testamenten na honderd jaar.
  - b na vijfenzeventig jaar, boedelscheidingen na honderd jaar.
  - c na vijfenzeventig jaar, testamenten na honderd jaar.
  - d na vijftig jaar, boedelscheidingen na honderd jaar.

- 5 Welke bewering is juist? Bij transcriptie van een stukje tekst uit een bron
  - a passen we het gebruik van hoofdletters en de interpunctie aan het tegenwoordige gebruik aan.
  - b volgen we exact de interpunctie van de originele tekst, de hoofdletters passen we aan het huidige gebruik aan.
  - c maken we van elke ij in de tekst een y en passen we de hoofdletters aan het huidige gebruik aan.
  - d volgen we exact het hoofdlettergebruik van de originele tekst, de interpunctie passen we aan het huidige gebruik aan.

TERUGKOPPELING

Antwoorden op de zelftoets

- 1 d
- 2 c
- 3 b
- 4 c
- 5 a

Uitwerking van de opgave

- 8.1 a Er zijn nog vijf akten in de database notariële archieven van het Utrechts Archief waarin de kinderen van het echtpaar Kruijswijk / Lebbing voorkomen:
- 04-12-1793 Voogdbenoeming
  - 04-12-1793 Testament
  - 09-04-1794 Procuratie
  - 28-11-1795 Procuratie
  - 28-11-1795 Schuldbekentenis
- b Verwanten die in het testament genoemd worden, zijn:
- vader: Steven Kruijswijk, is nog in leven, wedr. van Gijsje Sterk
  - broer: Jan Kruyswyk, was gehuwd met Clasina Lebbing, beiden overleden, hiervan meerdere kinderen nog in leven
  - zus: Teuntje Kruyswyk, overleden, was gehuwd met Jan Bakker, waarvan één kind nog in leven
  - zus: Ariaantje Kruyswyk, overleden, was gehuwd met Frederik Linden, waarvan één kind nog in leven.
- c Gerrit was niet getrouwd. Het originele testament noemt hem 'Gerrit Kruijswijk, meerderjarig J.M., wonende te Ter Aa' (scan blz. 1). J.M. staat voor 'jongeman', wat 'ongehuwd' betekent.
- d Tussen 4 december 1793 (dan maakt hij zijn testament op) en 9 april 1794 (dan treedt zijn zwager Frederik Linden als executeur testamentair op).
- e De vader van Jan Kruijswijk is Steven Kruijswijk, hij is immers de vader van zijn broer Gerrit Kruijswijk. Het is aannemelijk dat Gijsje Sterk zijn moeder was. Een van de dochters van Jan heeft die voornaam. Zij is dan vernoemd naar haar grootmoeder. Maar zeker is het niet. Steven Kruijswijk kan meerdere echtgenotes gehad hebben. Andere bronnen zullen het vermoeden moeten bevestigen.

f

Het Utrechts Archief, website (www.hetutrechtsarchief.nl), database notariële akten, samenvatting inv.nr. U248a19, akte 81, d.d. 04-12-1793, notaris J. van Someren.